

نقش خانواده در تربیت و گسترش نسل مهدوی با تأکید بر اهمیت فرزندآوری از منظر روان‌شناسی

خدیجه ضیایی^۱، طاهره سپهریان^۲

چکیده

پژوهش حاضر باهدف بررسی نقش محوری خانواده و زنان در فرزندآوری و تربیت نسل مهدوی انجام شد و تمرکز اصلی آن بر رسالت خانواده، به‌ویژه در دو حوزه تولید نسل منتظر و آماده‌سازی جامعه برای ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف است. این پژوهش به‌روش توصیفی-تحلیلی و با تأکید بر یافته‌های علمی روان‌شناسی درباره فرزندآوری انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که خانواده، به‌ویژه مادران، نه‌تنها در افزایش جمعیت مؤمن و آگاه نقش کلیدی دارند، بلکه با تربیت نسلی مسئولیت‌پذیر و منتظر، زمینه‌ساز تحقق جامعه مطلوب در عصر ظهور هستند. این پژوهش که بر ضرورت تقویت بینش مهدوی در خانواده‌ها و حمایت از نقش تربیتی مادران تأکید می‌کند، به این نکته مهم اشاره دارد که تربیت نسل مهدوی نیازمند برنامه‌ریزی جامع در سطوح فردی، خانوادگی و اجتماعی است و زنان به‌مثابه محور این حرکت، نیازمند آموزش و توانمندسازی بیشتر هستند.

واژگان کلیدی: زن، فرزندآوری، نسل مهدوی، تربیت نسل مهدوی، خانواده.

۱. مقدمه

در جهان معاصر، تحولات سریع اجتماعی و فرهنگی نظام‌های تربیتی جوامع اسلامی را با چالش‌های بنیادینی مواجه کرده است. از جمله این چالش‌ها می‌توان به کاهش نرخ فرزندآوری، تغییر الگوهای تربیتی و کمرنگ شدن مفاهیم اصیل مهدویت در خانواده‌ها اشاره کرد. این در

۱. دکتری تفسیر تطبیقی، از کشور افغانستان، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

۲. دبیر اجرایی و مربی گروه علمی تربیتی روان‌شناسی، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

حالی است که تربیت نسلی باورمند و منتظر، به‌عنوان سنگ‌بنای جامعه آرمانی عصر ظهور، نیازمند بازتعریف نقش محوری زنان در فرآیند فرزندآوری و تربیت دینی است. مطالعه حاضر با هدف واکاوی علمی جایگاه خانواده، به‌ویژه جایگاه زن مسلمان، در تربیت نسل مهدوی و با تأکید بر دو مؤلفه کلیدی فرزندآوری و تربیت دینی طراحی شده است. این پژوهش بدین دلیل حائز اهمیت است که می‌تواند به تدوین راهبردهای عملیاتی در سطوح خرد (خانواده) و کلان (سیاست‌گذاری فرهنگی) منجر شود. در این راستا، پرسش محوری پژوهش این است که خانواده و زن معاصر چگونه می‌توانند در فرآیند تربیت نسل منتظر نقش‌آفرینی نمایند و چه راهکارهای عملی برای تحقق این مهم وجود دارد؟

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که درباره فرزندآوری، متون زیادی به رشته تحریر درآمده‌اند؛ مانند کتاب فرزندآوری در ایران با نگاهی به مطالعات پژوهشی نوشته زهره عباسی و همکاران که به بررسی ابعاد جمعیت‌شناختی، اجتماعی و فرهنگی فرزندآوری در ایران براساس مطالعات میدانی و پژوهشی می‌پردازد و عوامل مؤثر بر رفتار فرزندآوری را تحلیل می‌کند. پایان‌نامه بررسی عوامل مؤثر بر تمایل به فرزندآوری در میان زنان شهر تهران نوشته زهرا محمدی با روش تحقیق میدانی، به تحلیل نقش عوامل اقتصادی، فرهنگی و روان‌شناختی در تصمیم‌گیری زنان درباره فرزندآوری می‌پردازد. همچنین، مقاله «مبانی روان‌شناختی اندیشه فرزندآوری و مطلوب‌ترین رویکرد فرزندپروری» نوشته غلامعلی افروز، ریشه‌های روان‌شناختی انگیزه‌های فرزندآوری و اصول علمی فرزندپروری مطلوب برای والدین و مشاوران خانواده را بررسی نموده است.

اگرچه مطالعات متعددی به موضوع فرزندپروری پرداخته‌اند، اما تحقیقات اندکی به‌صورت نظام‌مند به تحلیل نقش زنان در پیوند میان فرزندآوری و تربیت نسل مهدوی توجه نشان داده‌اند. این پژوهش با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی و با استناد به برخی منابع با رویکرد روان‌شناسانه، درصدد پر کردن بخشی از این خلأ پژوهشی است. روش‌شناسی این تحقیق مبتنی بر رویکرد توصیفی-تحلیلی است که در آن داده‌های کتابخانه‌ای با استفاده از تکنیک‌های تحلیل

محتوای کیفی مورد بررسی قرار گرفت. این روش به پژوهشگر امکان می‌دهد تا ضمن حفظ اصالت متون دینی، به استخراج نظام‌مند مفاهیم کلیدی در حوزه مورد مطالعه بپردازد. یافته‌های این مطالعه می‌تواند به‌عنوان مبنایی برای سیاست‌گذاری‌های فرهنگی در حوزه خانواده و نیز برنامه‌ریزی‌های تربیتی در نهادهای آموزشی مورد استفاده قرار گیرد. همچنین، دستاوردهای پژوهش حاضر می‌تواند به تقویت گفتمان مهدویت در سطح جامعه و ارتقای مسئولیت‌پذیری خانواده و زنان مسلمان در قبال تربیت نسل منتظر کمک شایانی نماید.

۲. مفهوم فرزندآوری، اهمیت و عوامل تأثیرگذار بر آن

فرزندآوری به مجموعه‌ای از فعالیت‌ها، رفتارها و تعاملات بین والدین و فرزندان اطلاق می‌شود که هدف آن پرورش، تربیت و حمایت از کودک در مسیر رشد جسمی، عاطفی، اجتماعی و شناختی است. این فرآیند از لحظه تولد کودک آغاز می‌شود و تا رسیدن او به مرحله استقلال و بلوغ ادامه می‌یابد. (فردوسی، ۱۳۹۸، ص ۱۹۶) فرزندآوری تنها به تأمین نیازهای اولیه مانند غذا، پوشاک و مسکن محدود نمی‌شود، بلکه شامل مراقبت عاطفی (ایجاد محیطی امن و سرشار از محبت برای رشد سلامت روانی کودک)؛ آموزش و تربیت (انتقال ارزش‌ها، هنجارهای اجتماعی و مهارت‌های زندگی)؛ حمایت اجتماعی (کمک به کودک برای برقراری ارتباط سالم با دیگران و جامعه)؛ رشد شناختی (تقویت مهارت‌های فکری، خلاقیت و حل مسئله)؛ و الگوسازی (ارائه الگوهای رفتاری مناسب از سوی والدین) نیز می‌باشد. فرزندآوری تحت تأثیر عواملی همچون فرهنگ، شرایط اقتصادی و تجربیات شخصی والدین قرار دارد و می‌تواند از سبک‌های مختلفی مانند مستبدانه، مقتدرانه یا سهل‌گیرانه پیروی کند (فردوسی، ۱۳۹۸، ص ۲۱۴).

۱-۲. اهمیت فرزندآوری

تشکیل نهاد خانواده و فرآیند فرزندآوری، به‌عنوان یکی از ارکان اساسی ساختار اجتماعی، از جایگاهی محوری در حیات فردی و جمعی برخوردار است. در بستر فرهنگی- اجتماعی جامعه، فرزند به‌عنوان عنصری حیاتی در تداوم نسل، تحکیم روابط خانوادگی و تضمین پویایی جامعه

تلقی می‌شود. مطالعات جامعه‌شناختی و روان‌شناختی نشان می‌دهد که فرزندآوری نه تنها در ابعاد جمعیت‌شناختی (دموگرافیک) تأثیرگذار است، بلکه به‌عنوان عاملی مؤثر در تقویت سرمایه‌های اجتماعی، امنیت روانی- اجتماعی و پایداری نظام خانوادگی نیز مورد توجه قرار گرفته است. (بومریند، ۱۹۹۱، ص ۱۳۲)

با این حال، تولید نسل، به‌مثابه مسئولیتی پیچیده و چندوجهی، مستلزم رعایت ملاحظات متعددی از جمله آمادگی روانی- عاطفی، ثبات اقتصادی و آگاهی‌های تربیتی است. پژوهش‌ها در حوزه علوم تربیتی تأکید دارند که کیفیت پرورش فرزند از کمیت آن اهمیت بنیادین تری دارد. به عبارت دیگر، تربیت اثربخش شرط لازم برای پرورش نسلی توانمند، مسئولیت‌پذیر و سازگار با ارزش‌های اجتماعی به‌شمار می‌رود. شواهد تجربی نشان می‌دهد که برخی خانواده‌ها با وجود برخورداری از تعداد بالای فرزندان، فاقد دانش و منابع لازم برای ایفای نقش سرپرستی به شیوه‌ای مطلوب هستند. این موضوع می‌تواند به پیامدهای نامطلوبی از جمله اختلالات رفتاری، افت تحصیلی و ناهنجاری‌های اجتماعی در میان فرزندان منجر شود. بنابراین، رویکردی متوازن میان «تولید نسل» و «تربیت بهینه» به‌عنوان پارادایمی ضروری در سیاست‌گذاری‌های خانوادگی پیشنهاد می‌شود. (آصف حکمت، ۱۳۹۵، ص ۷۶).

۲-۲. عوامل تأثیرگذار فرزندآوری بر خانواده و جامعه

فرزندآوری پدیده‌ای فردی نیست که صرفاً انتخاب شخصی زوجین باشد، بلکه یک رویداد اجتماعی است که عوامل مختلفی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

۲-۱. مسائل اقتصادی

اول) تأمین نیروی کار و فعالیت کشور و پیشگیری از رکود اقتصاد و تولید: فرزندآوری به‌عنوان یکی از ارکان بنیادین ساختار اجتماعی، نقشی محوری در پویایی و تداوم جوامع ایفا می‌کند. در چارچوب فرهنگی- اجتماعی ایران، این پدیده نه تنها یک وظیفه فردی، بلکه به‌مثابه یک مسئولیت جمعی مورد توجه قرار گرفته است. مطالعات بین‌رشته‌ای در حوزه‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و

علوم تربیتی نشان می‌دهد که فرزندآوری دارای ابعاد چندگانه‌ای است که از جمله می‌توان به تأثیرات آن بر ساختار جمعیتی، تحکیم روابط خانوادگی و تقویت سرمایه‌های اجتماعی اشاره کرد. **دوم) ابعاد جمعیت‌شناختی و اجتماعی:** فرآیند فرزندآوری به‌عنوان یک متغیر کلیدی در تحولات دموگرافیک، تأثیر مستقیمی بر نرخ رشد جمعیت، هرم سنی و توازن نسلی دارد. از منظر جامعه‌شناختی، این فرآیند می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای تضمین پایداری اجتماعی و امنیت روانی جامعه در نظر گرفته شود. پژوهش‌های اخیر در این حوزه بر این نکته تأکید دارند که فرزندآوری در صورتی می‌تواند به‌عنوان یک مزیت اجتماعی عمل کند که همراه با برنامه‌ریزی دقیق و درک صحیح از نیازهای جامعه باشد.

سوم) ابعاد روان‌شناختی و تربیتی: از دیدگاه روان‌شناختی، فرزندآوری مستلزم آمادگی عاطفی، روانی و اقتصادی والدین است. سبک‌های تربیتی به‌عنوان عاملی تعیین‌کننده در شکل‌گیری شخصیت و رفتار فرزندان شناخته می‌شوند. مطالعات نشان می‌دهد که تربیت اثربخش نه‌تنها به رشد فردی فرزندان کمک می‌کند، بلکه نقش بسزایی در کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی ایفا می‌نماید. در مقابل، غفلت از مسئولیت‌های تربیتی می‌تواند به بروز مشکلاتی مانند افت تحصیلی، اختلالات رفتاری و حتی بزهکاری اجتماعی منجر شود. (زنجانی، ۱۳۹۸، ص ۴۵)

چهارم) چالش‌ها و راهکارها: یکی از چالش‌های اساسی در این زمینه، وجود خانواده‌هایی است که برخلاف برخورداری از تعداد بالای فرزندان، فاقد دانش و منابع لازم برای پرورش مطلوب آنها هستند. این مسئله لزوم توجه به «تربیت کیفی» را بیش از پیش آشکار می‌سازد. راهکارهای پیشنهادی در این حوزه شامل آموزش مهارت‌های فرزندپروری به والدین؛ حمایت‌های اقتصادی و اجتماعی از خانواده‌های کم‌درآمد؛ توسعه برنامه‌های مشاوره‌ای برای بهبود روابط خانوادگی است. (زنجانی، ۱۳۹۸، ص ۴۸)

۲-۲-۲. مسائل فرهنگی

اول) تداوم نسل: مسئله جمعیت یکی از چالش‌های بنیادین و چندوجهی جوامع امروزی است که پیامدهای آن نه‌تنها در ابعاد جمعیت‌شناختی، بلکه در حوزه‌های روان‌شناسی اجتماعی،

اقتصاد، فرهنگ و امنیت ملی نیز قابل مشاهده است. رهبر معظم انقلاب اسلامی (دامت برکاته) در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی با تأکید بر اهمیت این موضوع هشدار داد که روند کاهش جمعیت جوان کشور، در صورت تداوم، می‌تواند به نقطه‌ای برسد که بازگشت از آن دشوار یا حتی غیرممکن باشد. ایشان بر ضرورت پیشگیری و مدیریت علمی این بحران پیش از وقوع تأکید کردند و با اعلام زنگ خطر تغییر ساختار جمعیتی، بر لزوم اتخاذ سیاست‌های جامع در راستای رفع موانع ازدواج، تسهیل تشکیل خانواده، افزایش نرخ فرزندآوری و کاهش سن ازدواج تأکید نمودند. در حال حاضر، شواهد آماری و تحلیل‌های جمعیت‌شناختی نشان می‌دهد که کشور با پدیده «موج سالمندی» مواجه است؛ پدیده‌ای که در صورت بی‌توجهی می‌تواند ساختارهای اجتماعی و اقتصادی را با چالش‌های جدی مواجه سازد. از جمله این پیامدها می‌توان به کاهش پویایی جمعیت فعال، اختلال در فرآیند جامعه‌پذیری کودکان به دلیل کمبود تعاملات خویشاوندی، افزایش آسیب‌های روانی نظیر احساس تنهایی و انزوا، بروز اختلالات رفتاری در کودکان خانواده‌های تک‌فرزند، تضعیف سرمایه اجتماعی و کاهش حس همبستگی و مشارکت جمعی اشاره کرد. همچنین، کاهش جمعیت جوان و نخبه می‌تواند منجر به کاهش ظرفیت نوآوری، رشد اقتصادی و حتی تضعیف توان دفاعی کشور شود. علاوه بر این، خانواده‌های کم‌جمعیت ممکن است با چالش‌هایی نظیر تقویت روحیه فردگرایی، رفاه‌طلبی افراطی و کاهش تاب‌آوری در برابر مشکلات مواجه شوند که این امر زمینه‌ساز بروز آسیب‌های اخلاقی و تربیتی خواهد بود. بنابراین، اتخاذ رویکردی جامع‌نگر و مبتنی بر شواهد علمی در حوزه سیاست‌گذاری جمعیتی امری ضروری است تا جامعه بتواند از آسیب‌های روانی، اجتماعی و اقتصادی ناشی از کاهش جمعیت پیشگیری کرده و مسیر توسعه پایدار را هموار سازد. (بیانات مقام معظم رهبری (دامت برکاته) در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۹ آذر ۱۳۹۲)

۲-۲-۳. مسائل اجتماعی مؤثر در فرزندآوری

اول اقتدار ملی: «در شرایط کنونی، کشور ایران از مزیت جمعیت جوان برخوردار است؛ اما تداوم این وضعیت در آینده، با توجه به روندهای جمعیتی و نرخ رو به کاهش زاد و ولد، به هیچ

وجه قطعی نیست. همان‌گونه که رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با کارآفرینان، تولیدکنندگان و فعالان حوزه دانش‌بنیان تأکید کردند، با وجود تذکرات و هشدارهای مکرر پیرامون اهمیت حفظ جمعیت جوان، نتایج حاصل از سیاست‌های جمعیتی تاکنون چندان امیدوارکننده نبوده است و بیم آن می‌رود که در آینده با کاهش چشمگیر جمعیت جوان مواجه شویم. از منظر جمعیت‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی، جوانان به‌عنوان موتور محرک توسعه اقتصادی، نوآوری، پویایی فرهنگی و تقویت سرمایه اجتماعی نقش کلیدی دارند. کاهش جمعیت جوان نه‌تنها منجر به کندی رشد اقتصادی و کاهش بهره‌وری نیروی کار می‌شود، بلکه می‌تواند پیامدهای روانی و اجتماعی گسترده‌ای همچون کاهش امید اجتماعی، افزایش احساس بی‌انگیزگی و کاهش مشارکت مدنی را به دنبال داشته باشد. در چنین شرایطی، رهبر معظم انقلاب بر ضرورت برنامه‌ریزی بلندمدت و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی تأکید می‌کنند تا در آینده‌ای که ممکن است جمعیت جوان کاهش یابد، کشور از سطحی از ثروت و توسعه پایدار برخوردار باشد و بتواند نیازهای جامعه را تأمین کند و در برابر چالش‌های جمعیتی تاب‌آوری لازم داشته باشد. این امر مستلزم ایجاد رشد اقتصادی پایدار، ارتقای بهره‌وری، توسعه فناوری‌های نوین و تقویت نظام‌های حمایتی و رفاهی است.» (بیانات مقام معظم رهبری (دامت برکاته) در دیدار با کارآفرینان...، ۱۰ بهمن ۱۴۰۱)

دوم) جمعیت‌افزایی توان‌افزایی ثروت ملی: رهبر معظم انقلاب اسلامی، جمعیت را یکی از مؤلفه‌های بنیادین و تعیین‌کننده در افزایش ثروت ملی و ارتقای شاخص‌های توسعه پایدار کشور می‌دانند. ایشان با رویکردی کل‌نگر و آینده‌نگر، به ارتباط تنگاتنگ میان کمیت و کیفیت جمعیت و میزان ثروت ملی اشاره کرده و بر این باور است که نیروی انسانی، به‌ویژه نیروی انسانی جوان، کارآمد و خلاق، مهم‌ترین سرمایه هر جامعه و موتور محرک رشد اقتصادی، توسعه اجتماعی و پیشرفت سیاسی محسوب می‌شود. از منظر علم جمعیت‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی، وجود جمعیتی جوان، پویا و مولد، نه‌تنها زمینه‌ساز نوآوری، کارآفرینی و ارتقای بهره‌وری است، بلکه نقش مهمی در افزایش سرمایه اجتماعی و تقویت روحیه مشارکت و اعتماد اجتماعی دارد. در مقابل،

کاهش نرخ رشد جمعیت و افزایش سهم سالمندان می‌تواند منجر به کاهش پویایی اقتصادی، افزایش هزینه‌های رفاهی و بهداشتی و تضعیف ظرفیت‌های توسعه‌ای کشور شود. مطالعات کارشناسی نیز تأکید دارد که جمعیت جوان، فعال و مولد، نقش کلیدی در تحقق اهداف توسعه دارد. اگر جمعیت یک کشور به سمت سالخوردگی حرکت کند، حتی وجود منابع مالی و طبیعی نیز نمی‌تواند به‌تنهایی تضمین‌کننده رشد پایدار باشد. در چنین شرایطی، فرایند توسعه با چالش‌های جدی مواجه می‌شود. بنابراین، سیاست‌گذاری‌های جمعیتی باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که ضمن حفظ تعادل جمعیتی، زمینه ارتقای کیفیت نیروی انسانی و بهره‌برداری حداکثری از ظرفیت‌های جمعیتی را فراهم نماید. (فولادی، ۱۳۹۰، ص ۱۶۷)

سوم) کاهش جمعیت، آسیب‌اقتدار ملی: رشد و شکوفایی اقتصادی هر جامعه، به‌طور مستقیم به حضور و فعالیت نیروی انسانی جوان، پویا و کارآمد وابسته است. در واقع، جوانان به‌عنوان سرمایه‌های انسانی، نقش اساسی در تحقق نوآوری، افزایش بهره‌وری و ارتقای سطح رقابت‌پذیری اقتصادی ایفا می‌کنند. از منظر جمعیت‌شناسی، کشورهایی که با پدیده سالمندی جمعیت مواجه می‌شوند، به‌تدریج با کاهش سهم جمعیت فعال و نخبه‌روبه‌رو خواهند شد؛ امری که می‌تواند به تضعیف توان تولیدی و کند شدن روند توسعه اقتصادی منجر شود. دولت‌ها زمانی قادر خواهند بود از تمامی ظرفیت‌های سرمایه‌ای، منابع طبیعی و زیرساخت‌های فناورانه برای پیشبرد توسعه اقتصادی بهره‌برداری کنند که از نیروی انسانی جوان، متخصص و خلاق برخوردار باشند. کاهش نرخ رشد جمعیت و افزایش میانگین سنی جامعه، نه تنها منجر به کاهش نیروی کار فعال و ماهر می‌شود، بلکه پیامدهای روانی و اجتماعی نظیر کاهش انگیزه، کاهش نوآوری و افزایش وابستگی اقتصادی را نیز به دنبال دارد. همراه با روند سالمندی جمعیت، نرخ تولید ملی نیز کاهش یافته و در نتیجه، کشور در معرض بحران‌های اقتصادی و رکود قرار می‌گیرد. بنابراین، دستیابی به توسعه پایدار و رونق اقتصادی، بدون برنامه‌ریزی راهبردی و سرمایه‌گذاری در تربیت و حفظ منابع انسانی جوان، فعال و ماهر امکان‌پذیر نبوده و

تحقق رضایت‌بخش اهداف اقتصادی با چالش‌های جدی مواجه خواهد شد. (سعیدی، ۱۳۸۹، ص ۲۹)

۲-۲-۴. مسائل روان‌شناختی و فرزندآوری

حفظ توازن و تعادل نسل: از منظر سیاست‌گذاری کلان، کشور باید در جهت افزایش جمعیت حرکت کند؛ اما این افزایش باید مبتنی بر اصول عقلانی و با رعایت تعادل و اعتدال صورت گیرد. رهبر معظم انقلاب اسلامی (دامت برکاته) در دیدار با اعضای همایش ملی «تغییرات جمعیتی و نقش آن در تحولات مختلف جامعه» بر اهمیت این رویکرد تأکید کرده و خواستار اتخاذ سیاست‌هایی شده‌اند که ضمن جلوگیری از کاهش جمعیت، رشد جمعیت را به شکلی معقول و پایدار تضمین کند. در علوم جمعیت‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی، حفظ توازن جمعیتی و تثبیت نرخ رشد جمعیت، به عنوان یکی از عوامل کلیدی در ارتقای سلامت روانی، اجتماعی و اقتصادی جامعه مطرح است. جمعیت متعادل، زمینه‌ساز پویایی اجتماعی، افزایش سرمایه انسانی و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان است. در مقابل، کاهش یا افزایش غیرمتعارف جمعیت می‌تواند منجر به بروز آسیب‌های اجتماعی، اختلال در فرایند جامعه‌پذیری، افزایش فشار بر زیرساخت‌های رفاهی و بهداشتی و کاهش کیفیت سلامت روانی و اجتماعی شود. جامعه ایران برای حفظ پویایی و سلامت اجتماعی، نیازمند مهندسی اجتماعی و برنامه‌ریزی جامع در حوزه جمعیت است. این برنامه‌ریزی باید با هدف ارتقای سلامت جسمی و روانی جامعه، پیشگیری از آسیب‌های ناشی از کاهش جمعیت و تقویت بنیان‌های اجتماعی و فرهنگی تدوین و اجرا شود. اتخاذ رویکردهای علمی و مبتنی بر شواهد در سیاست‌گذاری جمعیتی می‌تواند نقش مؤثری در تضمین آینده‌ای سالم و پایدار برای جامعه ایفا کند (بیانات مقام معظم رهبری (دامت برکاته) در دیدار با اعضای همایش ملی «تغییرات جمعیتی و نقش آن در تحولات مختلف جامعه»، ۶ آبان ۱۳۹۲)

۲-۵. مسائل سیاسی و فرزندآوری

«جامعه پیر نمی‌تواند به قله برسد. همه پیشرفت‌های ما تا امروز به برکت حضور جوان‌ها بوده؛ اگر این جامعه از یک جمعیت جوان محروم بماند، دشمن بر این جامعه مسلط خواهد شد.»

(بیانات رهبری (دامت برکاته) در دیدار با مداحان اهل بیت علیهم‌السلام، ۲۶ بهمن ۱۳۹۸) قطعا در امور نظامی که نیازمند ارتش و سپاه و نیروی انتظامی قوی هستیم، با کمبود نیروی جوان دچار مشکل خواهیم شد. از سوی دیگر، ما خواستار جهانی شدن حکومت اسلام هستیم؛ بنابراین لازمه تشکیل حکومت جهانی اسلامی، افزایش نیروی کارآمد انسانی است و امید می‌رود این خواسته مقام معظم رهبری (دامت برکاته) هرچه زودتر محقق شود. مهم‌ترین و عمده‌ترین تأثیر فرزندآوری، داشتن جامعه‌ای جوان و پویا برای کشور در مسیر ظهور حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فی‌فرجه‌الشریفة است. رهبر فرزانه انقلاب می‌فرماید: «... چنانچه عدد ملت مسلمان حالا در یک کشور اسلامی مثل کشور ایران یا در فضاهای اسلامی مثل امت اسلامی زیاد باشد، این زمینه و امکان برای رشد و تعالی در آنها وجود دارد» (بیانات رهبری (دامت برکاته) در دیدار با جمعی از زوج‌های جوان، ۶ فروردین ۱۳۹۸).

۳. از مهم‌ترین کارکردهای فرزندآوری در حوزه خانواده

۳-۱. تقویت همبستگی اجتماعی بین اعضای خانواده

تقویت همبستگی اجتماعی در خانواده، از منظر روان‌شناسی اجتماعی و علوم رفتاری، نقشی اساسی در سلامت روان و پایداری ساختار خانواده ایفا می‌کند. تولد فرزندان، والدین را با تجربه‌های جدید مواجه می‌سازد؛ چراکه هر کودک دارای ویژگی‌های شخصیتی و اخلاقی منحصر به فرد است و این موضوع سبب افزایش تعاملات گروهی، همکاری و یادگیری متقابل میان اعضای خانواده می‌شود. فرایند رشد و تربیت فرزندان مستلزم مشارکت فعال والدین است و بدون این همکاری، تحقق رشد همه‌جانبه کودک دشوار خواهد بود. در مقابل، نبود فرزند می‌تواند منجر به تضعیف پیوندهای عاطفی و کاهش پویایی روابط خانوادگی شده و ثبات و انسجام خانواده را با چالش مواجه کند. (ساروخانی، ۱۳۹۰، ص ۱۷۹)

۳-۲. برگرداندن امید به خانواده

ورود فرزند به خانواده، به عنوان یک عامل مهم روان‌شناختی، موجب افزایش گرما و صمیمیت در فضای خانوادگی می‌شود. تولد فرزندان سطح امید و انگیزه والدین را به طور چشمگیری ارتقا داده و آنان را به آینده‌ای روشن‌تر امیدوار می‌سازد. والدین با شکل‌گیری مسئولیت‌های جدید، تلاش بیشتری برای تأمین نیازهای فرزندان به کار می‌گیرند و می‌کوشند شرایط مطلوبی را برای رشد و شکوفایی آنان فراهم کنند. این فرایند نه فقط به تقویت پیوندهای عاطفی میان اعضای خانواده کمک می‌کند، بلکه نقش مهمی در افزایش رضایت و امید به زندگی والدین ایفا می‌نماید. (آماتو، ۲۰۰۵، ص ۹۳)

۳-۳. رشد شخصیت

فرایند فرزندآوری و تربیت فرزندان تأثیر قابل توجهی بر رشد شخصیتی و تحول فکری والدین دارد. والدینی که با بهره‌گیری از آموزش‌های علمی و مطالعات تخصصی به تربیت فرزندان می‌پردازند، نه تنها زمینه پرورش صحیح نسل آینده را فراهم می‌کنند، بلکه خود نیز در مسیر یادگیری، خودآگاهی و رشد روانی قرار می‌گیرند. تحقیقات روان‌شناسی خانواده نشان می‌دهد مشارکت فعال والدین در تربیت فرزندان، موجب افزایش مهارت‌های ارتباطی، انعطاف‌پذیری ذهنی و ارتقای سلامت روانی آنان می‌شود. این تعامل دوسویه، رشد شخصیتی والدین و فرزندان را به طور هم‌زمان تقویت می‌کند. (السون و گورال، ۲۰۰۳، ص ۵۳۲)

۳-۴. توجه به مادران به عنوان آینده‌سازان جامعه

مهم‌ترین رکن جامعه در امر فرزندپروری، توجه به نقش آینده‌ساز زنان است و بسیاری از مشکلات جامعه، ناشی از غفلت نسبت به این رکن مهم می‌باشد. اگر به آینده‌سازان جامعه توجه شود، مشکلاتی مانند کاهش فرزندآوری نیز تا حد زیادی حل خواهد شد. مادر تربیت‌کننده اصلی آینده‌سازان جامعه است و با توجه به اینکه پدر بیشتر در بیرون از خانه فعالیت می‌کند، بخش عمده مسئولیت تربیت بر عهده مادر قرار دارد. مادر تمامی تلاش خود را برای فرزندان و خانواده

صرف می‌کند، اما حمایت کافی دریافت نمی‌کند. ضروری است که دغدغه‌های عاطفی، رفاهی و آرامش مادران برطرف شود و به آنان به عنوان آینده‌سازان جامعه توجه ویژه شود. فرزند به دنیا آمده نیازمند تربیت در محیط خانواده است، اما در جامعه امروز، فشارهای معیشتی موجب شده است که مادر و پدر هر دو ناچار به کار کردن باشند. بنابراین، پرسش مهم این است که در چنین شرایطی چه کسی وظیفه تربیت را بر عهده دارد؟ کاهش فشارهای اقتصادی بر خانواده و ایجاد تناسب میان درآمد و هزینه‌ها می‌تواند مانع اشتغال اجباری مادران شده و بر تقویت فرزندآوری تأثیرگذار باشد. (آماتو، ۲۰۰۵، ص ۷۴)

۳-۵. حمایت‌های لازم از زنان

نقش مادران به مثابه آینده‌ساز جامعه، از منظر روان‌شناسی خانواده و جامعه‌شناسی، بنیادی و تعیین‌کننده است. مادران به عنوان اصلی‌ترین عامل در فرایند فرزندپروری، نقشی کلیدی در شکل‌گیری شخصیت، ارزش‌ها و آینده نسل جدید دارند. مطالعات علمی نشان می‌دهد حمایت عاطفی، رفاهی و تأمین آرامش مادران نه تنها سلامت روانی و اجتماعی خانواده را ارتقا می‌دهد، بلکه به بهبود شاخص‌های فرزندآوری و تربیت نسل آینده نیز کمک می‌کند. در شرایط فشارهای اقتصادی و اجتماعی، که بسیاری از مادران ناچار به فعالیت اقتصادی خارج از خانه هستند، نقش تربیتی آنان با چالش مواجه می‌شود و این موضوع می‌تواند کیفیت تربیت فرزندان و بنیان خانواده را تضعیف کند. بنابراین، سیاست‌گذاری‌های اجتماعی باید با کاهش فشارهای اقتصادی، افزایش حمایت‌های رفاهی و تأمین زمینه تمرکز بیشتر مادران بر تربیت فرزندان همراه باشد. این رویکرد نه تنها به ارتقای سلامت خانواده و جامعه کمک می‌کند، بلکه نقش مهمی در افزایش نرخ فرزندآوری و تضمین آینده‌ای پایدار برای جامعه ایفا خواهد کرد. (آماتو، ۲۰۰۵، ص ۷۹)

۴. نقش خانواده در فرزندآوری و تربیت نسل منتظر

همان‌گونه که پیش‌تر بیان شد، خانواده به عنوان نخستین و بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، نه تنها مسئول تداوم نسل است، بلکه وظیفه انتقال ارزش‌ها، باورها و هویت دینی را نیز بر عهده دارد.

از منظر روان‌شناسی رشد و جامعه‌شناسی دین، خانواده محیطی است که در آن شخصیت کودک شکل می‌گیرد؛ نگرش‌های بنیادین او نسبت به زندگی، جامعه و معنویت پایه‌گذاری می‌شود و مهارت‌های اجتماعی و اخلاقی‌اش رشد می‌یابد. بنابراین، فرزندآوری فقط یک پدیده زیستی نیست، بلکه فرآیندی روانی-اجتماعی است که والدین با هدف پرورش انسان‌هایی سالم، مسئولیت‌پذیر و متعهد به ارزش‌های والای انسانی و دینی، اقدام به فرزندآوری می‌کنند. این فرآیند از یک سو موجب پویایی و نشاط خانواده و جامعه می‌شود و از سوی دیگر، زمینه رشد شخصی والدین و تقویت همبستگی خانوادگی را فراهم می‌کند. (پناهی، ۱۳۹۵)

۴-۱. **تقویت پیوند عاطفی:** تولد فرزند، روابط عاطفی میان والدین و سایر اعضای خانواده را عمیق‌تر کرده و احساس مسئولیت، همدلی و همکاری را افزایش می‌دهد.

۴-۲. **افزایش انگیزه و امید:** والدین با داشتن فرزند، انگیزه بیشتری برای تلاش، برنامه‌ریزی و بهبود شرایط زندگی خود و خانواده پیدا می‌کنند.

۴-۳. **رشد شخصیتی والدین:** تربیت فرزند والدین را به یادگیری، خودآگاهی، انعطاف‌پذیری و رشد فردی وادار می‌کند. (بی‌نا، ۱۳۹۸)

۴-۴. **نقش مادر در حمایت از فرزندآوری:** مادر در جایگاه محور اصلی خانواده، نقش بنیادینی در فرایند فرزندآوری و پرورش نسل آینده دارد. از منظر روان‌شناسی و جامعه‌شناسی، مادران علاوه بر مسئولیت فیزیولوژیک بارداری و زایمان، در شکل‌دهی شخصیت، سلامت روان و اجتماعی فرزندان نقشی محوری ایفا می‌کنند. پژوهش‌ها نشان می‌دهد مادران با ایجاد محیطی امن، عاطفی و حمایت‌گر، زمینه رشد سالم فرزندان را فراهم ساخته و به افزایش تاب‌آوری، اعتماد به نفس و مهارت‌های اجتماعی آنان کمک می‌نمایند. همچنین حمایت‌های عاطفی و رفاهی از مادران، کیفیت تربیت و سلامت روانی خانواده را به شکل چشمگیری ارتقا می‌دهد. (آماتو، ۲۰۰۵، ص ۸۴) در آموزه‌های اسلامی نیز مادران به‌عنوان آینده‌سازان جامعه شناخته می‌شوند و توجه به نیازهای عاطفی، رفاهی و معنوی آنان از عوامل کلیدی موفقیت در فرایند فرزندآوری و تربیت نسل صالح است (السون و گورال، ۲۰۰۳، ص ۵۳۹).

۴-۵. **فواید فرزندآوری در جامعه اسلامی:** فرزندآوری از دیدگاه علمی، دینی و اجتماعی آثار گسترده‌ای برای جامعه دارد. حضور فرزندان موجب پویایی جمعیت، افزایش سرمایه انسانی، رشد اقتصادی و ارتقای امنیت اجتماعی می‌شود. فرزندآوری عامل اقتدار، نشاط و تحکیم بنیان خانواده دانسته شده و می‌تواند به کاهش آسیب‌های روانی مانند افسردگی و اضطراب در والدین کمک کند (بیانات مقام معظم رهبری (دامت برکاته) درباره اهمیت فرزندآوری، ۱۴۰۲/۹/۲۳). در متون اسلامی، فرزندان نعمت الهی، نور چشم و مایه امید معرفی شده‌اند و محرومیت از آنان با غم و اندوه همراه دانسته شده است. همچنین وجود نسل جوان و پویا، زمینه‌ساز رشد علمی، فرهنگی و پیشرفت جامعه است. علاوه بر این، فرزندآوری در تأمین نیروی انسانی برای توسعه کشور، حفظ امنیت و پایداری اجتماعی نقش اساسی ایفا می‌کند. (بیانات مقام معظم رهبری (دامت برکاته)، ۱۴۰۲/۹/۲۴)

۴-۶. **نقش جامعه و نهادهای آموزشی:** نهادهای آموزشی، فرهنگی و مذهبی نقش مکمل و تسهیل‌گر در حمایت از خانواده برای فرزندآوری و تربیت نسل آینده دارند. این نهادها از طریق آموزش‌های علمی، ترویج ارزش‌های دینی و فرهنگی، حمایت‌های رفاهی و مشاوره‌ای و فراهم‌سازی زیرساخت‌های لازم، می‌توانند خانواده‌ها را در مسیر تربیت نسل سالم و آگاه یاری کنند (بیانات مقام معظم رهبری (دامت برکاته) در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی درباره نقش آموزش و پرورش، ۱۴۰۱/۱۱/۱۰). مدارس، دانشگاه‌ها، مراکز فرهنگی و رسانه‌ها با آموزش مهارت‌های زندگی و ایجاد نگرش مثبت نسبت به فرزندآوری، نقشی اساسی در تربیت نسل منتظر دارند. همچنین سیاست‌های حمایتی دولت برای کاهش فشارهای اقتصادی، از عوامل مؤثر بر افزایش تمایل به فرزندآوری است (بیانات مقام معظم رهبری (دامت برکاته)، ۱۳۹۴/۱۰/۱۲)

۵. شاخصه‌های خانواده زمینه‌ساز برای تربیت نسل مهدوی

از آنجا که خانواده از ترکیب افراد شکل می‌گیرد، تربیت مهدوی نیز از الزامات جامعه آرمانی مهدوی است. فرزندان زمانی مهدوی تربیت می‌شوند که شناخت کافی نسبت به حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، رسالت و اهداف او داشته باشند و این باورها در عمل آنان تجلی یابد.

۵-۱. خانواده زمینه‌ساز در حیطه معرفتی، مهارتی و عاطفی

خانواده نقشی اساسی در شکل‌دهی باورهای دینی و معنوی فرزندان ایفا می‌کند. افزایش سطح آگاهی والدین نسبت به جایگاه امام و آموزه‌های مهدوی، انگیزه زمینه‌سازی برای تحقق اهداف دینی و اجتماعی را افزایش می‌دهد. یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد انتقال معرفت دینی در خانواده موجب رشد شناختی، افزایش احساس مسئولیت و تقویت تعهد اجتماعی فرزندان می‌شود. (انصاریان، ۱۳۸۰، ص ۱۶۵) در حوزه مهارت‌های تربیتی و عاطفی، والدین باید با التزام عملی به آموزه‌های دینی، زمینه‌آشنایی فرزندان با مفاهیم مهدویت، نشانه‌های ظهور و پاسخ به شبهات را فراهم سازند. این امر هویت دینی و رشد عاطفی فرزندان را تقویت کرده و آنان را برای نقش‌آفرینی اجتماعی آماده می‌کند (امینی، ۱۳۹۴، ص ۶۷).

۵-۲. تعامل خانواده زمینه‌ساز با عالمان ربانی

موفقیت تربیت دینی فرزندان، مستلزم تعامل سازمان‌یافته میان خانواده، نهادهای آموزشی و مراکز مذهبی است. همکاری این نهادها موجب ارتقای سطح دانش و باورهای دینی فرزندان می‌شود. (مظاهری، ۱۳۸۸، ص ۵۷) برگزاری دوره‌های آموزشی، تشکیل کارگروه‌های تخصصی، تولید منابع معتبر و ارتباط مستمر با روحانیون و اساتید متخصص، می‌تواند خانواده‌ها را در تربیت دینی توانمند نماید. مشارکت در مراسم مذهبی، حضور در اماکن معنوی و استفاده از منابع دیداری و مکتوب نیز به تعمیق هویت دینی فرزندان کمک می‌کند (مظاهری، ۱۳۸۸، ص ۶۴).

۵-۳. خانواده زمینه‌ساز در مسئله فرزندآوری برای تربیت نسل مهدوی

خانواده نقشی محوری در فرایند فرزندآوری و تربیت نسلی با هویت دینی عمیق دارد. در شرایط کنونی که با کاهش ازدواج و فرزندآوری مواجه هستیم، ارتقای آگاهی جوانان نسبت به اهمیت فرزندآوری و نقش آن در تحقق اهداف مهدوی ضروری است. مشارکت نهادهای علمی و فرهنگی در تبیین این موضوع، انگیزه جوانان را برای فرزندآوری افزایش می‌دهد. با تأکید رهبر انقلاب بر ضرورت افزایش جمعیت و تقویت بنیان خانواده با رویکرد تربیت مهدوی، لازم است اصول تربیتی

خانواده‌ها حول محور مهدویت بازتعریف شود. در این صورت، خانواده می‌تواند نقشی اساسی در تحقق جامعه عدالت‌محور آینده ایفا کند. (امینی، ۱۳۹۴، ص ۹۳)

۶. پیشنهادات

برای تعریف فرزندآوری در تربیت نسل مهدوی و همچنین دستیابی به اهداف مورد نظر این پژوهش، راه‌کارهای زیر ارائه می‌شود:

- تعریف نقش و رسالت جامعه منتظر در کنار نقش خانواده‌ها برای دستیابی به هدف تربیت نسل مهدوی؛

- تولید بسته‌های آموزشی علمی، فرهنگی و پژوهشی در حوزه فرزندآوری و تربیت نسل مهدوی؛

- تسهیل فرصت ازدواج و پیوند جوانان با مراکز تخصصی مهدویت؛

- تدوین نظریه فرزندآوری با چشم‌انداز تربیت نسل مهدوی برای زمینه‌سازی حکومت عدل

جهانی حضرت مهدی عَجَّلَ اللَّهُ تَعَالَى؛

- برگزاری برنامه‌های آموزشی مستمر با محوریت عالمان و متخصصان در رسانه ملی؛

- ارائه امتیازات ویژه به خانواده‌های علاقه‌مند به فرزندآوری با انگیزه تربیت نسل مهدوی؛

- اعطای مرخصی و حمایت‌های مادی - معنوی از مادران شاغل؛

- برگزاری همایش‌ها و نشست‌های تخصصی در حوزه جمعیت و مهدویت؛

- ورود فعال حوزه‌های علمیه به مسئله افزایش جمعیت با رویکرد تربیت مهدوی؛

- اصلاح نگرش خانواده‌ها درباره فرزندآوری با تبیین اهداف متعالی تربیت نسل منتظر.

۷. نتیجه‌گیری

فرزندآوری به‌عنوان فرآیندی زیستی، روانی و اجتماعی، نقش مهمی در تداوم نسل، پویایی جامعه و انتقال ارزش‌های فرهنگی و دینی دارد. این پدیده تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و روان‌شناختی قرار دارد. در سطح خانواده، فرزندآوری کارکردهایی همچون تقویت پیوند عاطفی، افزایش امید و انگیزه، رشد والدین و تقویت نقش مادر به‌عنوان

آینده‌ساز جامعه دارد. نقش خانواده در تربیت نسل منتظر را می‌توان در سه محور خلاصه کرد: نقش مادر، فواید فرزندآوری در جامعه اسلامی و نقش نهادهای اجتماعی در پشتیبانی از خانواده. خانواده با ایفای نقش فعال در این زمینه‌ها می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری جامعه‌ای بویا، متعهد و آماده برای تحقق ارزش‌های متعالی و ظهور منجی موعود باشد.

فهرست منابع

۱. آصف حکمت، علیرضا (۱۳۹۵). خانواده و تربیت فرزند در فرهنگ ایرانی. تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۲. امینی، ابراهیم (۱۳۹۴). تربیت. قم: انتشارات بوستان کتاب.
۳. انصاریان، حسین (۱۳۸۸). نظام خانواده در اسلام. قم: انتشارات ام‌بیه‌ها.
۴. خبرگزاری رسا (۱۴۰۲/۱۰/۱). بررسی مزایای فرزندآوری در قرآن و روایات بازیابی شده از <https://rasanews.ir/fa/news>
۵. بیانات مقام معظم رهبری (۱۳۹۴/۱۰/۱۲). درباره نقش آموزش و پرورش در تربیت نسل آینده. بازیابی شده از <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2449>
۶. بیانات مقام معظم رهبری (۱۴۰۰/۱۱/۱۰). درباره نقش آموزش و پرورش در تربیت نسل آینده. بازیابی شده از <https://ensani.ir/fa/article>
۷. بیانات مقام معظم رهبری (۱۴۰۲/۹/۲۳). درباره اهمیت فرزندآوری. بازیابی شده از <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=51841>
۸. پناهی، علی احمد (۱۳۹۵). نگاهی به فواید و آثار فرزندآوری و فرزندپروری در آموزه‌های دینی با رویکردی اخلاقی. مطالعات اخلاق کاربردی، ۱۲(۴۳)، ۳۳-۶۵.
۹. زنجانی، حسین (۱۳۹۸). تحولات خانواده ایرانی در گذر زمان. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۰. فردوسی، سیما (۱۳۹۸). فرزندپروری از تولد تا نوجوانی. تهران: رشد.
۱۱. فولادی، محمد (۱۳۹۰). تاملی در سیاست کنترل جمعیت، آثار و پیامدهای آن. مجله معرفت اجتماعی، ۲(۲)، ۳۴-۵۵.
۱۲. مظاهری، حسین (۱۳۸۸). خانواده در اسلام. قم: انتشارات موسسه فرهنگی نور.
13. Amato, P. R. (2005). The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional well-being of the next generation. *The Future of Children, 15*(2), 75- 96 .
14. Olson, D. H., & Gorall, D. M. (2003). *Circumplex model of marital and family systems*. Guilford Press.
15. Regnerus, M. D. (2003). Religion and parental involvement in adolescence. *Review of Religious Research, 44*(3), 217- 234.